

Bartoněk, Antonín

Písemné památky předřeckých jazyků staré Egeidy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1992, vol. 41, iss. E37, pp. [115]-124

ISBN 80-210-0602-1

ISSN 0231-7915

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110138>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ANTONÍN BARTONĚK

PÍSEMNE PAMÁTKY PŘEDŘECKÝCH JAZYKŮ STARÉ EGEIDY

Řekové nebyli v Egeidě odjakživa. Jejich předkové sem pronikli někdy koncem 3. tis. př. n. l. a narazili tu na starší egejské obyvatelstvo, které nepochybně stálo na vyšším stupni civilizačního vývoje. Porůznu se soudívá, že již před Řeky žili v Egeidě jiní Indoevropané, ale bezpečné důkazy pro to chybějí. Georgievova pelasgická hypotéza o starší pelasgické ie. vrstvě se opírá o několik málo výrazů, které mohou mít i jiné vysvětlení. A Caskeyho teorie o dvou destrukcích za rané doby helladské, tj. o první kolem r. 2200 v Argolidě, Korinthii a na Kykladách (s možností migrace od východu), a o druhé pak v ostatním helladském prostoru kolem r. 2000 (zřejmě ze severu), nedovoluje zcela bezpečný závěr, že destrukce byly způsobeny dvěma odlišnými etnickými elementy, a přitom oběma indoevropskými.¹

Během prvních století 2. tis. př. n. l. se řecký etnický živel přetvořil v kontaktu s místním předřeckým obyvatelstvem v kmenové společenství, které bylo s to ke konci střední doby helladské — během 17. 16. stol. — zaujmout v helladském prostoru vedoucí úlohu v rámci vznikající mykénské civilizace. V ní byly ústrojně propojeny elementy, které si řečtí příchozí přinesli ze své indoevropské pravlasti, s autochtonními prvky helladskými i s civilizačními projevy vyznařujícími z mínojské Kréty. Ještě v těchto dobách kolem poloviny 2. tis. př. n. l. hovořila značná část egejského obyvatelstva jinak než řecky, jak to přímo dokazují současné doklady starších egejských slabičných písemných systémů z Kréty a přílehlých egejských oblastí. Mykénští Řekové rozšířili sice v 1. pol. 14. stol. svou politickou moc na Krétu, a za dalších 150 let pak až na maloasijské pobřeží a na ostrov Kypr, ale ani tato expanze, spíše hospodářská než politická, ještě dlouho neznamenal definitivní zánik předřeckých jazyků ve staré Egeidě. Ba dokonce i poté, co se ve 12. stol. zhroutila mykénská civilizace a velkou část helladsko-egejského prostoru postupně překryli řečtí Dórové z helladského severozápadu, zatímco se potomci

---

¹ Obecně o celé problematice pojednává A. BARTONĚK 1983 a 1987.

mykénských Řeků stěhovali na egejské ostrovy a západní maloasijské pobřeží, ještě i nyní se zejména v 1. polovině 1. tis. př. n. l. porůznu objevují v egejském světě doklady písemného užívání neřeckých jazyků, psané ovšem již nově se šířícím hláskovým písmem — řeckou abecedou.

Skála předřeckých kmenů staré Egeidy byla velmi široká. Antičtí autoři uvádějí v této souvislosti Pelasgy, Lelegy, Kydóny, Eteokréty, Káry, Thráky, Illyry a celou řadu dalších. Naším úkolem nebude však rozebírat sekundární informace o starých egejských kmenech a jazycích, jak se s nimi setkáváme u antických autorů, nýbrž zhodnotit konkrétní písemné památky objevené na egejsko-helladské půdě a složené v jiných jazycích než ve staré řečtině.

Tyto památky jsou v zásadě psány dvěma různými písemnými systémy, totiž jednak v egejských předalfabetických písmech z 2. tis. př. n. l., jednak v lokálních variantách řecké abecedy z 1. tis. př. n. l. Egejská předalfabetická písma jsou tři: hieroglyfická, lineární A a lineární B (srov. tab. A se souhrnem statistických informací o všech třech písmech, zčásti upraveným podle J.-P. OLIVIERA 1986). K jednotlivým písmům několik stručných údajů, založených na současném stavu informací:

1. Krétské hieroglyfické písmo (cca 2200—1500 př. n. l.; asi 270 textů s celkovým počtem asi 1500 znaků; sylabář má 90 znaků; nápisné doklady na hliněných tabulkách a jiných hliněných předmětech pocházejí hlavně ze 17. stol.).

2. Krétské slabičné lineární písmo A (písmo pochází hlavně z časového rozpětí 1800—1470; celkem asi 1450 textů s cca 7350 znaky; sylabář má nejméně 75 znaků; nejvýznamnější sada nápisů byla objevena v krétské lokalitě Ajia Triada a pochází ze začátku 15. stol. př. n. l.; ojedinělé nálezy jsou ze 14./13. stol. /zvl. Ajios Stefanos v již Lakónii/; existuje možnost přežívání písma v 1. tis. př. n. l. /Psychro na vých. Krétě, výzdoba boiótské misky z 5. stol. př. n. l./²). Informace o počtu dokladů lineárního písma A (viz tab. A) byly sestaveny na základě statistických dat obsažených v edici GORILA V 126nn. a u F. VANDENABEELOVÉ 1985, 3nn. Navíc bylo přihlédnuto k souboru nových nápisů ze svatyně na hoře Juktas u Knóssu (J.-P. OLIVIER 1985).

3. Lineární písmo B (cca 1375—1200; 4765 textů s 57 400 znaky; sylabář má 87 znaků; tabulkové archivy z řecké pevniny pocházejí z let 1230—1200, knósský archiv buď z rozmezí 1375—1350 nebo až z konce 13. stol.; nejstarší doklad na keramice pochází z doby kolem r. 1350 [Knóssos], nádoby z řecké pevniny jsou zčásti krétského původu a spadají do různých období 13. stol.). Informace o počtu dokladů lineárního písma B jsou založeny na mé stati z r. 1983 (BARTONĚK 1983a); na přípravě tamních statistických dat se podílel Petr Peňáz. Navíc jsem nyní vzal v úvahu údaje o nově publikovaných nápisích z Týryntu (viz L. GODART — J. T. KILLEN — J.-P. OLIVIER 1983). Zato jsem nemohl statisticky zpracovat dva dosud nepublikované soubory, tj. zhruba 30 pečetních střípků z Théb, o nichž pojednává V. ARAVANTINOS 1987, aniž

² Srov. A. BARTONĚK 1983.

PÍSMO	Hliněné tabulky	Serie W: Hliněné pečeti aj.	Kamenné nádoby	Hliněné nádoby: písmo		Nápisy na			Ostatní památky	Počet dokladů
				ryto	malováno	omítce	kameni	kovu		
Hieroglyfické	43	64	1	11	1	—	—	—	150 ¹	270
Lineární A	319	1020	37	34	3	3	2	8	5	1431
Lineární B	4512	109	—	—	144	—	—	—	—	4765

Pozn.: Uvedený stav je z r. 1991. Stav doložení z března 1993 je u lineárního písma B o něco vyšší (4544 + 170 + 166 = 4880).

je zatím v úplnosti zveřejnil, a zejména pak asi 3 000 zlomků, které A. J. Evans začátkem tohoto století uložil v depozitáři iraklijského muzea a jež byly znovu objeveny až v roce 1984 (srov. TOUCHAIS 1985). Většina zlomků má však velmi omezenou epigrafickou hodnotu; jde vesměs o drobné fragmenty, které z velké části obsahují buď jen několik málo znaků anebo jsou vůbec bez jakýchkoli stop písma. Zatím bylo uveřejněno jen 43 z těchto fragmentů v prvním díle edice CoMIK I.

Z uvedených tří egejských předalfabetických písem³ však jen první dvě pod sebou skrývají předřecké jazykové útvary, kdežto lineární písmo B vzniklo adaptací jedné z variant lineárního písma A pro účely řeckého jazyka a všechny jím psané texty lze považovat za složené v archaickém dialektu staré řečtiny, kterému se říká mykénština. Naproti tomu o obou starších písmech a jejich jazykovém pozadí máme jen značně neurčité představy. To platí zejména o krétském písmu hieroglyfickém. U lineárního písma A bývá z jeho asi 70 základních slabičných znaků pokládáno různými badateli 15 až 40 za více méně totožné se znaky lineárního písma B, jež bylo rozluštěno M. VENTRISEM v r. 1952 (1953). Ze vzájemného srovnání obou lineárních písem se podařilo vyčíst některé zajímavé údaje o fonetickém rázu jazyka lineárního písma A — čili tzv. mínojštiny: v jejím konsonantickém systému nebylo asi rozdílu mezi souhláskami znělými, neznělými a aspirovanými neznělými (tak jak se tyto hlásky liší od sebe v řečtině), naopak se tu nacházejí náznaky palatalizačních a labializačních opozicí; dále se asi v mínojštině nerozlišovalo *l* od *r*, naopak zde snad existoval zvláštní interdentalní konsonant, který v lineárním písmě B umožňoval psát slovo pro labyrint jako *da-pu₂-ri-to daburinthos*. U samohláskového systému překvapuje v lineárním písmě A nižší míra zastoupení *o*-ové řady (podobně jako v etruštině), což dovoluje redukovat vokální systém na čtveřici fonémů *a, e, i, u* o. V morfologii se jeví jako gramaticky funkční doklady prefixů a protetických vokálů, a snad i reduplikace a inkorporující náznaky vnitřní flexe. Ze vzájemného srovnání určitých ideogramů a sylabogramů v obou lineárních písmech je možno se pokusit i o několik konkrétních lexikálních interpretací: tak mínojské slovo pro hovězí dobytek, jež je piktograficky vyznačováno v lineárním písmě B ideogramem č. 109, začínalo asi na *mu-*, protože zmíněný ideogram funguje v lineárním písmě B zároveň i jako sylabogram č. 23 s fonetickou hodnotou MU (šlo asi o slovo onomatopiecké, podobné jako tomu bylo i v případě indoevropského **g^wōus*; srov. řec. *bous*, lat. *bōs*, něm. *Kuh*, praslov. *go-vedo*, čes. *hovado*). Z obdobných důvodů začínal asi mínojský výraz pro fik slabikou *ni-* (srov. krétskou glosu *nikuleon* pro druh fíku)g, výraz pro ovcí slabikou *kwi-*, slovo pro zrno nebo obilí začínalo snad na slabiku *si-* (srov. řecké *sitos* „obilí“) a mínojský výraz pro vlnu zněl zřejmě buď jako *maru* nebo *ruma* podle toho, zda čteme zespodu či shora mínojsko-mykénský monogram označující vlnu (srov. Hézychiovu glosu *malukes, trikses* a klasické řecké *mallos* „srst, rouno“).

³ Srovnání dokumentů všech tří písem viz u A. BARTOŇKA 1988 a 1988a.

Jak vyplývá z předchozích výkladů, krétská mínojščina byla značně vzdálena od jazykového typu indoevropských (a zřejmě i semitských) jazyků. Byla asi jazykem aglutinačního typu s bohatstvím prefixů a infixů a měla paralely spíše mezi jazykově obtížně interpretovatelnými jazyky staré Anatolie.

Užitečné informace pro studium předřeckých egejských jazyků lze čerpat i z celé řady nápisů z 1. tis. př. n. l. psaných v některé místní variantě řeckého alfabetického písma, ale složených v neřeckém jazyce. Takové nápisy se nenalezly ani v jednom případě na řecké pevnině, byly však zatím zjištěny na třech řeckých ostrovech — totiž na východní Krétě, na Samothráce v severovýchodním ohbí Egeidy a na Lémnu, ležícím jihozápadně od vstupu do Dardanel.

Soubor tzv. eteokrétských nápisů z východní Kréty vydal nedávno Y. DUHOUX 1982. Vedle některých příliš fragmentárních textů, jejichž neřecký ráz není zcela jistý, si tu zaslouží pozornost jeden archaický nápis z Dréru, lokality ležící v přechodové středovýchodní oblasti Kréty jv. od Mallie (7. stol. př. n. l.), pět nápisů z Praisu na východní Krétě jižně od Sitie (6.—3. stol. př. n. l.) a k nim se druží kuriózní nápis údajně z okolí Psychra, o němž bude řeč později. Můj nedávno provedený rozbor frekvence 422 alfabetických znaků ze zmíněných šesti nápisů z Dréru a Praisu (BARTONĚK 1986) ukázal, že eteokrétský hláskový systém ze 7.—3. stol. př. n. l. byl značně odlišný od fonologického systému krétské řečtiny z týchž lokalit a z téže doby, ale přitom nikoli příliš odlišný od hláskového systému jazyka lineárního písma A. Hlavní zjištěné shody byly tyto:

a) Eteokrétské zadní samohlásky *o*, *u* jsou méně časté než přední vokály *e*, *i* — v poměru 34 : 79. Tato skutečnost má obdobu v sylabári lineárního písma A — s tím rozdílem, že zatímco v lineární mínojštině má nejmenší frekvenci samohláska *o*, v eteokrétštině je to samohláska *u* (7× mezi 422 znaky). Tento rozdíl ztrácí na významu, přijmeme-li hypotézu, že *o* a *u* byly dvě varianty jediného fonému, anebo že aspoň v některých pozicích byl neutralizován jejich protiklad.

b) Na obou stranách patří mezi nejčastější fonémy souhlásky *r*, *s*, *l*. Pozoruhodný je hlavně vysoký eteokrétský výskyt konsonantu *r* (41× v eteokrétštině, naopak jen 9× v krétské řečtině z Dréru a Praisu). Protože tedy každá šestá eteokrétská souhláska je *r*, nabízí se otázka, zda nevzešel právě z okruhu mínojské krétštiny podnět k tomu, že Řekové říkali cizincům *barbaroi*: *a* je v eteokrétštině nejčastější samohláska (64×), *r* nejčastější souhláska (41×), hláskové spojení *a+r* tedy reprezentuje dvacetipětiprocentní frekvenci mezi 422 doloženými eteokrétskými znaky.

Existují ovšem i jisté rozdíly mezi eteokrétštinou a jazykem lineárního písma A, jako eteokrétské rozlišování znělých a neznělých okluziv *b* : *p*, *d* : *t*, *g* : *k*, resp. hlásek *r* : *l*, zatímco pro jazyk lineárního písma A se tyto fonologické protiklady nepředpokládají. Obojí rozdíl lze však vysvětlit i jinými způsoby. V každém případě je ovšem třeba radit k nejvyšší opatrnosti, chceme-li vyvozovat z poměrně nedokonalých raných písemných systémů příliš konkrétní závěry o gramatické struktuře toho či onoho má-

lo známého jazyka. Že na staré Krétě mohl být v používání větší počet od sebe vzdálených jazyků, ukazuje krátký nápis z okolí Psychra na středovýchodní Krétě (cca 300 př. n. l.).

Obsahuje 25 písmen řecké abecedy s textem *Epioi zéthanthé eneté par-siphai*, k textu byla však připsána — snad jinou rukou, a snad dokonce později — trojice lineárních znaků, jež lze přečíst jako i-pi-ti, nebo spíše i-ne-ti (zdá se, že jde o slabičné opakování alfabetského výrazu *eneté*). Jazykové souvislosti se v tomto případě hledají v chetitskoluwijském prostředí Malé Asie (údajně je na nápisě řeč o chetitské bohyni Zithanthaš), ale i v semitské oblasti — zatím však bez obecnějšího souhlasu odborníků.⁴

Eteokrétské a jim podobné alfabetské nápisy z Kréty nejsou jediné doklady neřeckých jazyků na půdě ostrovní Egeidy v 1. tis. př. n. l. Řecké hláskové písmo, jež vzniklo podle dnes převažujících názorů někdy v 9. stol. př. n. l. nejspíše přímo na asijské půdě — snad v oblasti řecké osady Poseideion (dn. Al Mina na tureckém území při syrských hranicích) — se rychle šířilo po celé Egeidě a s řeckými kolonisty pak i do jiných oblastí, zvláště do Itálie. Již v rozmezí let 750—725 př. n. l. máme doloženy první archaické nápisy, např. nápis na váze z attického Dipylu, či jiný na tzv. Nestorově poháru ze vzdáleného jihoitalského ostrova Pithékússai (dn. Ischia) v Neapolském zálivu. Brzy nato vznikají na italské půdě etruské nápisy, psané místními variantami řecké abecedy (zajímavý je abecedář z Marsiliany d'Albegna ze 7. stol. př. n. l.) a na opačném konci rychle se rozšiřujícího řeckého světa, na západním maloasijském pobřeží, se záhy přesvědčují i jiné neřecké národy o výhodě nově vzniklého hláskového písma s vyznačovými souhláskami i samohláskami, a rodí se zejména lydská a fryžská varianta řecké abecedy. To vše dotváří obraz alfabetského písemného systému, ovládnutějšího v desítkách místních variant během jednoho až dvou století široký geografický prostor od egejských břehů Malé Asie až po tyrrhénské pobřeží Itálie.

Na půdě ostrovní Egeidy jsou vedle zmíněných již nápisů z Kréty doloženy ještě dva další soubory alfabetských nápisů psaných v neřeckých jazycích — přitom oba pocházejí z egejského severovýchodu.

Ostrov Samothráké, ležící v severovýchodním ohbí Egeidy nedaleko od thrácké pevniny, byl proslulým kultovním sídlem božstev pokládaných za thrácká a sám jeho název bývá vykládán jako „thrácký Samos“, přitom toponym Samos patří určitě do předřecké jazykové vrstvy a zdaleka se neomezovalo jen na známý Polykratův ostrov, ležící nedaleko Miletu. Řekové zřejmě plně osídlili Samothráku až kolem poloviny 1. tis. př. n. l.; z období mezi 5.—4. stol. př. n. l. tu pochází na 40 krátkých nápisů složených evidentně v neřeckém jazyce. Byly publikovány v r. 1955 K. LEHMANNEM a G. BONFANTE 1955 je na základě srovnání s nápisy z thrácké pevniny, zvl. s textem proslulého prstenu z Ezerova,

⁴ Srov. zvl. R. R. STIEGLITZ, *Kadmos* 15, 1976, 64 — 86, a R. BROWN, *Kadmos* 17, 1978, 43 — 46.

identifikoval s thráctinou. Můj vlastní fonologický rozbor vedl k závěru, že jde o jazyk s překvapivě nízkou frekvencí samohlásky *a*, která stála naopak v řadě jiných egejských jazyků na prvním místě (v eteokrétštině, jak jsme už slyšeli, a na Lémnu, jak ještě uslyšíme); málo tu jsou doloženy i frikativy (ty jsou na Lémnu nejčastější), vysokou frekvenci má naopak *d* a *l*.

Druhý soubor předřeckých nápisných dokladů ze severovýchodní Egeidy byl objeven na ostrově Lémnu, ležícím asi 45 km jihozápadně od vstupu do Dardanell. Na východním pobřeží ostrova leží devítimetrová kulturní vrstva prehistorického sídliště, jehož počátky jsou starší než nejstarší vrstva nedaleké Tróje. Souvislé osídlení je tu prokazatelné od doby kolem r. 4000 až po r. 1600 př. n. l. Na severu ostrova se nacházejí dvě archeologické lokality z období klasického a helénistického Řecka, důležitější z nich Héfaisteia je pojmenovaná podle boha řemesla Héfaista, který byl na tomto ostrově, jenž je sopečného původu, odedávna uctíván jako božský kovář, mající zde v podzemí svoje kovářské dílny. O Lémnu byla často řeč i v řecké hrdinské poezii. Zdejší ženy prý tu kdysi jako trest za nevěru pozabíjely své muže; trýzněny samotou však brzy nato vděčně na ostrově přivítaly výpravu Argonautů na jejich cestě pod Kavkaz za zlatým rounem. Naopak účastníci výpravy proti Tróji zanechali v zdejší jeskyni na břehu moře, která se tu dodnes ukazuje, věhlasného hrdinu Filoktéta, neboť toho cestou uštkl had a zanícená noha vydávala tak nesnesitelný zápach, že se Filoktétés stal svým spolubojovníkům obtížným. Došlo-li k trójské válce někdy kolem roku 1220 př. n. l., jak se dnes zpravidla soudí, pak se na Lémnu v oněch dobách rozhodně ještě nemluvilo řecky: nejstarší řecké nápisy tu pocházejí až z 5. stol. př. n. l. Zato již na konec 7. stol. se klade nejpozoruhodnější zdejší památka, která byla v r. 1885 objevena ve zdivu křesťanského chrámu osady Kaminiá³; tč. je v athénském Národním Národním archeologickém muzeu. Jde o náhrobní kámen s reliéfem válečníka a s dvěma nápisy. První (A) z nich se vine kolem hlavy zobrazené osoby ze zadu přes temeno dopředu. Na pravé, úzké straně stély se nachází druhý nápis (B), který je pravděpodobně veršovanou verzí nápisu prvního (poslední řádek je složen v pentametu; ze 17 slov prvního nápisu se jich v textu druhého opakuje 9 buď úplně nebo s nepatrnými odchylkami). Obojí text je psán střídavě zprava doleva a zleva doprava (bústrofédon) a je sestaven v místní alfabetické variantě fryžského charakteru; jazyk nápisů však není podobný žádnému ze starých jazyků západního maloasijského pobřeží, nýbrž etruštině. V naší odborné literatuře psal o stéle K. JANÁČEK již v r. 1935 a základní argumenty, které shrnul ve prospěch etruského rázu textu, jsou platné dodnes. Úhelným kamenem jazykové shody je paralelita mezi dvakrát uváděným trojslovným obratem *šiwai awiś sialkhw(e)is* a analogickým etruským spojením *zivas awils sealkhls*, jež je častěji doloženo na etruských nápisích z italské pevniny, kde tato slova bývají interpretována jako „s odchodem ve čtyřiceti letech“. Časem byla na stéle rozpoznána

³ Srov. W. BRANDENSTEIN v PWRE, 2. Reihe, 7. Band, Spalte 1917.

i řada dalších etruských rysů, jako genitivní koncovka *-s*, dativní *-si* ve výrazech *holaies*, *holaiesi*, několik sufixů typu *-asial* apod. Někdejší námitka, že mohlo jít o stélu přenesenou odjinud, byla vyvrácena nálezem dalších 4 kratších nápisů, jež byly objeveny již v r. 1928 v Hefaistei, byly však publikovány až v r. 1937^b a do obecnějšího povědomí odborníků se většinou dostaly ještě později. Tyto nápisy obsahují 35 jazykových znaků a jejich ráz přesně zapadá do jazykového charakteru stély. Výsledky mého nedávného pokusu o fonologický rozbor celého souboru předřeckých písemných památek z Lesbu přinesly následující závěry: stejně jako v rané etruštině chybějí na předřeckých nápisech z Lémnu znělé okluzívy *b*, *d*, *g* (což není doloženo v žádné jiné egejské nebo maloasijské alfabetské variantě), a naopak byl zřejmě zdejší jazyk velmi bohatý na aspiráty a frikativy. Tak např. zatímco celkový počet okluzív (tj. *p*, *t*, *k*) činil na Lémnu pouze 4,3 % (v krétské řečtině 21,1 %, v eteokrétštině přes 17 %), dosahoval tu naopak počet aspirát a frikativ 26 % (proti 12,8 % v krétské řečtině a 14,6 % v eteokrétštině). Nejčastější z nich byla souhláska zachycovaná písmenem / a vyslovovaná podle některých badatelů jako sykavka *ś*, podle jiných jako afrikáta *dz* nebo *ts*; mezi 236 písmeny nápisů z Lémnu se vyskytuje 25×, je to tedy nejčastější zdejší konstanta, častější i než některé samohlásky. Uvážíme-li, že šlo o hlásku v řečtině buď zcela neznámou nebo jen s nízkým stupněm doložení, snadno dovedeme pochopit, proč Homér v Od. VIII 249 označuje obyvatele Lémnu slovem *agriophōnoi* „drsně mluvící“; citlivému sluchu Řeků, zvyklému spíš na vokály, diftongy a okluzivní souhlásky, mohl opravdu předřecký jazyk tzv. Sintiů z Lémnu znít nezvykle „drsným“ způsobem (*agriōs*), tj. zcela jinak, než Řekům zněly jazyky běžných řeckých obyvatel Egeidy, které Homér označuje v Iliadě II 867 slovem *barbarophōnoi*. Mezi samohláskami bylo na Lémnu nejčastější *a* (19,1 %) a hned po něm *i* (15,3%), kdežto samohláska *u* je tu doložena pouze jednou, a to ještě s vysokou mírou nejistoty. Tento jev má přímou paralelu na eteokrétských nápisech z východní Kréty a nepřímou pak i v etruštině, kde se vzájemný protiklad zadních vokálů jeví jako oslabený.

Etruskoidní ráz předřeckých nápisů z Lémnu bývá tradičně vykládán v souvislosti s Hérodotovou zprávou (I 94) o tom, že se lýdský královský syn Týrsénos vypravil se skupinou maloasijského obyvatelstva z Lýdie „do území Umbrů“, tj. do Itálie. Podle této teorie se jiná skupina lýdského obyvatelstva stěhovala ve stejné době po maloasijském pobřeží směrem k severu a usadila se v raných stoletích 1. tis. př. n. l. na Lémnu, který byl koncem doby bronzové — v souvislosti s dozníváním sopečné činnosti a s místními zemětřeseními — řídce obydlen. V nejnovější době nechybějí ani úvahy buď o možnosti etruské kolonizace v severní Egeidě (typ alfabety z Lémnu je však odlišný od etruských alfabetských variant z italské pevniny) nebo o etruskoidním rázu širšího východoegejského jazykového prostředí, do něhož by patřila lýdština (v souhlase s Hérodotovou zprávou), a ve shodě s výsledky našeho fonologického výzkumu

^b Srov. A. Della SETA 1937.

i eteokrétština (nízká frekvence hlásky *u*). Sám se ovšem neodvažují vyslovit další a konkrétnější závěry. Ať jsou shody a rozdíly, které byly výše uvedeny, v řadě konkrétních případů jakkoli výrazné, je radno se tu omezit jen na obecnější závěr, že se předřecký substrát v egejské oblasti jednoznačně lišil od jazykové struktury staré řečtiny. Vzhledem k omezenému počtu neřeckých písemných dokladů (celkový počet předřeckých alfabetských textů na uvedených třech ostrovech obsahoval asi 850 alfabetských znaků) je zatím velmi obtížné stanovit zejména míru diferenciace uvnitř tohoto substrátu, tj. zatím nejsme s to rozhodnout ani to, zda tento substrát tvořil více méně homogenní jazykovou jednotu, či zda nebyl případně rozčleněn do většího počtu zcela nepřibuzných jazykových rodin. Sám se kloním spíše k druhému z obou názorů. Ten totiž nejen lépe odráží složitost lingvistické situace, jak se o ní stále více přesvědčujeme v souvislosti se studiem zachovaných staroegejských nápisných památek, nýbrž je zároveň i v plné shodě s proslulou pasáží z Hom. Odysseje XIX 175nn., kde Homér hovoří sice jen o Krétě, ale tím právě celou komplikovanost egejských pazykových vztahů výtečným způsobem charakterizuje, když říká, že je tam „devadesát měst“ a „každý kmen má jinou řeč“. Vždyť — kolik měst potom bylo v celé tehdejší Egeidě, kolik kmenů tam sídlilo a kolika jazyky v té směsici všichni tehdy mluvili!

LITERATURA

- ARAVANTINOS, V. 1987: *Tractata Mycenaea*, Skopje 1977, 13nn.
- BARTONĚK, A. 1983: *Zuz Datierung der Linear-B-Texte aus dem Palastarchiv in Knossos*, LF 106, 1983, 138 — 141.
- BARTONĚK, A. 1983a: *Zlaté Mykény*, Praha 1983.
- BARTONĚK, A. 1983b: *The Linear B Texts and Their Quantitative Evaluation*, *Res Mycenaeae*, Göttingen 1983, 16 — 27.
- BARTONĚK, A. 1986: *Die eteokretischen Inschriften von Kreta, O-o-pe-ro-si*, *Festschrift E. Risch*, Berlin. New York 1986, 701 — 707.
- BARTONĚK, A. 1987: *Prehistorie a protohistorie řeckých dialektů*, Brno 1987.
- BARTONĚK, A. 1988: *Repetitorium písemných dokladů starých egejských písem*, *Zprávy Jednoty klasických filologů 1988*.
- BARTONĚK, A. 1988a: *The Ancient Languages of the Aegean Area as Seen in the Light of the Local Written Documentation*, *Proceedings of the 6th Intern. Colloquium on the Aegean Prehistory*, Athens 1988.
- BONFANTE, G. 1955: *A Note on the Samothracian Language*, *Hesperia* 24, 1955, 101—109.
- DUHOUX, Y. 1982: *L'éteocrétois*, Amsterdam 1982.
- CoMIK: J. CHADWICK aj., *Corpus of Mycenaean Inscriptions of Knossos I*, Cambridge-Roma 1986.
- GODART, L. — KILLEN, J.-T. — OLIVIER, J.-P. 1983: *Eighteen More Fragments of Linear B Tablets from Tiryns*, *Archäol. Anzeiger* 1983, 413 — 426.
- GORILA: L. GODART — J.-P. OLIVIER, *Recueil des inscriptions en linéaire A*, t. 1—5, Paris 1978—1985.
- LEHMANN, K. 1955: *Documents of the Samothracian Language*, *Hesperia* 24, 1955, 93 — 100.

- OLIVIER, J.-P. 1986: Cretan Writing in the Second Millennium B. C., *World Archaeology* 17 : 3, 1986, 377—389.
- OLIVIER, J.-P. 1985: *Kadmos* 24, 1985, 89 nn.
- PWRA: PAULY-WISSOWA, *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*.
- DELLA SETA, A. 1937: *Iscrizioni tirreniche di Lemno, Scritti in onore di B. Nogara*, Vaticano 1937, 119 — 146.
- TOUCHAIS, P. 1986: *Bulletin de Correspondance Hellénique* 1986.
- VANDENABEELE, F. 1985: *Bulletin de Correspondance Hellénique* 1985, 3nn.
- VENTRIS, M. 1953: M. VENTRIS — J. CHADWICK, *Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives*, *JHS* 73, 1953, 84 — 101.

ON THE WRITTEN DOCUMENTS IN PRE-GREEK AEGEAN LANGUAGES

The ancient pre-Greek languages of the South Aegean area, i. e. of the South Aegean insular world together with the adjacent areas of the Helladic Mainland, were written partly in the Aegean pre-alphabetic scripts of the 2nd millennium B. C. (Hieroglyphic, Linear A), and partly also in the local alphabetic variants of the 1st millennium B. C. (Eteocretan of Eastern Crete, Samothracian, Lemnian).